

המוסיקה של אברהם צבי אידלסון: ביבליוגרפיה*

שלמה הופמן, תל אביב

אברהם צבי אידלסון, שפועלו רב ההשראה והתנופה בתחום האתנומוסיקולוגיה היהודית הוא נר לרגליהם של הממשיכים בתחום זה עד עצם היום הזה, חש, כידוע, גם דחף עז לחיבור מוסיקה. בהיותו מצויד בידע המוסיקה והלשון העברית הוא עסק במוסיקה באורח מעשי בתורת מורה, חזן ומנצח, והקדיש מזמנו ליצירה, להבעה עצמית בצלילי המוסיקה. ואכן חקר המוסיקה וכתיבת מוסיקה היו בבחינת כלים שלובים במכלול פועלו הפורה של אידלסון, שנמשך ברציפות כעשרים וחמש שנים בלבד.¹

מטבע הדברים שיצירתו המוסיקלית של אידלסון לא זכתה להכרה בדומה לפועלו המחקרי. אך הכרותנו עם אישיותו תהיה לוקה בחסר אם נתעלם מהיבט זה של יצירתו. ועל כן מצאנו לנכון להביא כאן סקירה של יצירתו המוסיקלית של אידלסון שפורסמה בדפוס. נפתח ברשימה ביבליוגרפית בסדר כרונולוגי של הספרים המודפסים (I) ולאחר מכן נדון בתוכן של כמה מהם (II). ליד כל חיבור יצוין מספרו בתוך שתי ביבליוגרפיות חשובות (הרישום שלנו כולל תיקון של אי-אלה אי דיוקים שנפלו בביבליוגרפיות אלה). הביבליוגרפיות הן:

Alfred Sendrey, *Bibliography of Jewish Music*, New York, 1951 (להלן S).
Israel J. Katz, "Abraham Zvi Idelsohn (1882-1938): A Bibliography of his Collected Writings," *Musica Judaica* 1, no. 1 (1975/76):1-32 (להלן K).

I

א. שירי ציון, חבר אברהם צבי בן-יהודה (אידלוהן). ירושלים, [Lith. A. L. Monsohn?], אתתלח לחרבן [1908].

* ד"ר אליהו שליפר וגב' לאה שלם סייעו רבות בכירור הסוגיות הביבליוגרפיות והליטורגיות, ועל כך נתונה להם תודתי.

1 מוסיקולוגים רבים אינם יודעים על פעילותו הענפה של אידלסון כחקר הלשון העברית ומבטאיה. נוכל לציין כאן רק כמה מחיבוריו בתחום זה. ראה למשל "Die gegenwärtige Aussprache des hebräischen bei Juden und Samaritanern, zusammengestellt und erläutert von A. Z. Idelsohn", *MGWJ*, 57 (1913), 527-545, 697-721; עיוני אידלסון במבטא העברי של עדות ישראל בכרכי "אוצר נגינות ישראל"; שירי חימן, אספס ובארם א.צ. אידלזון, בהוספת הערות והגהות מאת נ.ה. טורטשינר, סינסינטי, תרצ"א (1930); הטקסטים הלשוניים של שירים מרובים שאידלסון חיבר והלחין; הליברטו ל"יפתח". כמו כן ראוי לציין העושר הלשוני שלו במאמריו הרבים הכתובים עברית. ראה גם מאמרו של שלמה מורג בכרך זה.

"מחברת א: זמירות לקול יחיד כלוית המכשית." 24 עמ'. 11 שירים. "מקדש לזכר נשמת תיאודור הרצל ז"ל ברגשי כבוד, המחבר."

"מחברת ב: זמירות למקהלה." 24 עמ'. 7 שירים. "מגש למנהל בית מדרש למורים ובית ספר למל וכו' האדון אפרים כהן בירושלים, מאת המחבר."
כתחתית עמוד השער של מחברת ב: "Lith. A. L. Monsohn Jerusalem" (1-2 K)

10. שירי תפלה לש"צ ומקהלה, מחברת א, מאת אברהם צבי בן־יהודה ירושלים. *Synagogale Gesänge für Cantor und Chor, Heft I, componirt von Cantor (S6179, K6). 41 עמ'. A. Z. Idelsohn Jerusalem. Berlin: M. Poppelauer, n.d.*

11. שירי תפלה לש"צ ומקהלה, מאת אברהם צבי בן־יהודה ירושלים. *Synagogale Gesänge für Cantor und Chor, componirt von Cantor A. Z. Idelsohn Jerusalem. 41 II. Auflage. Berlin-Charlottenburg: Jalkut Ltd., n.d.*

[באוסף אידלסון בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי מצויים שלושה מאמרי ביקורת על "שירי תפלה", שלושתם נכתבו בחודש מרס 1910, באמשטרדם, פרנקפורט וברלין. סימנם: Mus. 8/32, 149. מכאן אפשר אולי לקבוע את תאריך הופעת הכרך.]

12. ספר השירים; קבץ שירים עבריים וגרמנים לגני ילדים, לבתי־ספר עממיים ותיכונים. חבר אברהם צבי אידלסון (בן־יהודה). ברלין וירושלים: חברת העזרה ליהודי גרמניה, תרעב. x, 112 עמ'. (ספרי־לימוד של חברת העזרה ליהודי גרמניה, ברלין, א).
100 שירים עבריים. אין שירים גרמנים. הקדמה בעברית, של אידלסון. על המעטפת — שער גרמני, זהה לשער של מס' 31.

13. ספר השירים; קבץ שירים עבריים לגני ילדים, לבתי־ספר עממיים ותיכונים, חבר אברהם צבי אידלסון (בן־יהודה). ברלין וירושלים: חברת העזרה ליהודי גרמניה, תרעב. xii, 112 עמ'. (ספרי לימוד של חברת העזרה ליהודי גרמניה, ברלין, ב).
100 שירים עבריים (זהים לשירים של מס' 12). אין שירים גרמנים. הקדמה בגרמנית (של ד"ר ג' סימון וד"ר פ' נתן מחברת העזרה) והקדמת אידלסון בעברית, כמו במס' 12. (S9796, K 15)

14. ספר השירים; קבץ שירים עבריים וגרמנים לגני ילדים, לבתי־ספר עממיים ותיכונים, חבר אברהם צבי אידלסון (בן־יהודה). ברלין וירושלים: חברת העזרה ליהודי גרמניה, תרעב. x, 112, 42 עמ'. (ספרי לימוד של חברת העזרה ליהודי גרמניה, ברלין, א).
Liederbuch: Sammlung hebräischer und deutscher Lieder für Kindergärten, Volks- und höhere Schulen, von A. Z. Idelsohn (Ben Jehuda). Berlin und Jerusalem: Hilfsverein der deutschen Juden, 1912 (Schulbücher des Hilfsvereins der deutschen Juden, Berlin, I)

הקדמה בגרמנית שהיא חרגום ההקדמה העברית של אידלסון (ראה ספרים מס' 12-11).
רשימת תוכן בגרמנית לחלק הגרמני. העמודים של חלק זה ממוספרים משמאל לימין. (K 17).
השירים הגרמניים הופיעו בחוברת נפרדת באותה שנה: *Liederbuch; Sammlung deutscher Lieder für Volks-und höhere Schulen, zusammengestellt von A.Z.*

Idelsohn (Ben Jehuda). Berlin und Jerusalem, Hilfsverein der deutschen Juden, (K 16). 1912 (Schulbücher des Hilfsvereins der deutsche Juden, Berlin, III).

4ג. ספר השירים; קבץ ראשון, לגני ילדים, לבתי-ספר עממיים ותיכונים, חבר אברהם צבי אידלזון. מהדורה שניה בהוספות. ברלין: הוצאת ילקוט, תרפ"ב. x, 128 עמ'.
112 שירים. עמ' iv-iii: "מתוך ההקדמה למהדורה הראשונה". רשימת התוכן כוללת 100 שירים בלבד, זהה למס' 1ג-2. שירים 101-112 (עמ' 113-128) אין להם תוכן עניינים. (K 72)

5ג. ספר השירים; קבץ חדש, לגני ילדים ולבתי-ספר עממיים ותיכונים, חברו אברהם צבי אידלזון. ברלין: יודישער פרלאג, תרפ"ב. [חלק ראשון], viii, 84 עמ'.
111 שירים. הקדמה עברית של אידלסון.

6ג. ספר השירים; קבץ חדש, לגני ילדים ולבתי-ספר עממיים ותיכונים, לבית ולמקהלה, חברו אברהם צבי אידלזון. ברלין: יודישער פרלאג, תרפ"ב. x, [2], 168 עמ'.
לכל חלק — שער נפרד ומיספור נפרד לשירים. "חלק ראשון: לגני ילדים, לבתי-ספר עממיים ותיכונים ולבית, 111 שירים (עמ' 1-84 זהים למס' 5ג). "חלק שני: לבית, למחולות ולמקהלה, 50 שירים (עמ' 87-168). הקדמה עברית של אידלסון וזהה להקדמה של מס' 5ג, בתוספת כמה שורות על החלק השני. (S 9797, K 73)

ד. צלילי הארץ; שירי אהבה ושירי עם. ברלין: הוצאת כלל, תרפ"ב. iv, 55 [3] עמ'.
44 שירים. (S 9572, K 71)

ה. צלילי אביב; חברים אברהם צבי אידלזון (ירושלים). ברלין: הוצאת כלל, תרפ"ב. 16 עמ'.

7 שירים. על השער גם כותרות באנגלית ובגרמנית: Spring Carols: Hebrew Songs with Piano Accompaniment. Frühlings Klänge: hebräische Lieder mit Klavierbegleitung. (S 8152, K 74)

ו. יפתח; חזיון נגיני בחמש מערכות, חברו אברהם צבי אידלזון. ירושלים: הוצאת המחבר, ה' לשחרור הארץ, 1922, viii, 118 עמ'.
עמ' 109-118: "נוסח השירים של החזיון". עמ' 118: "בדפוס בריטקופף והרטל, ליפציג". (S 9040, K 81)

ז. Synagogue Service for Friday Evening in E^b Major; based upon the ancient Pentateuchal mode, utilizing the mode of Mogen Ovos. [New York?]: The National Council of Jewish Women, 1924
54 [2] עמ'.
(נדפס בסינטינטי?) (S 5922, K 101)

ח. Synagogue Service for Friday Evening in F Major; based upon the Ashkenazic mode of Adonoy Moloch, utilizing the mode of Mogen Ovos. [New

York?] The National Council of Jewish Women, 1924

עמ' 44.

“(S 5923, K 100) “Zimmerman Print, Cincinnati Ohio”

Synagogue Service for Sabbath Morning in E^b Major; based upon Psalm ט.
in Major, utilizing the mode of Ahava Rabba. [Chicago]: 1924.

“Published by Sinai Congregation of Chicago in memory of Emil G. Hirsch
1852-1923.” “Zimmerman Print Cincinnati Ohio”

עמ' 71. (S 5924, K 102)

The Harvest Festival; a Children's Succoth Celebration. Text by A. Irma י.
Cohon, music by A. Z. Idelsohn. [New York]: The National Council of Jewish
Women, 1925.

“The Otto Zimmerman & Son Co. Inc. Music Printers Cincinnati, Ohio”

עמ' 58, xiv. (S 2746, K 107)

Jewish Song Book for Synagogue, School and Home; services for Sabbath, יא.
the Three Festivals, and High Holidays; songs and hymns for various holy days
of the Jewish calendar composed and arranged for unison congregational singing
and for choir and solo, with organ and piano accompaniment by A. Z. Idelsohn.

עמ' 252 Cincinnati, Ohio; A. Z. Idelsohn [1928].

אין שער עברי. רשימת התוכן באנגלית בלבד וכך גם הכותרות לשירים. 155 שירים.

(S 5920, K 188)

Jewish Song Book for Synagogue, School and Home; services for Sabbath, יב.
the Three Festivals, and High Holidays; songs and hymns for various holy days
of the Jewish calendar composed and arranged for unison congregational singing
and for choir solo, with organ and piano accompaniment by A. Z. Idelsohn.

Second edition revised and enlarged. Cincinnati: A. Z. Idelsohn [1929].

עמ' [7] 279.

עמ' 9: “Index of Hymns and Songs” מורחב לעומת המהדורה הקודמת. השירים
שנוספו בספר נרשמו ברשימת תוכן נפרדת (Appendix) בעמ' 10. (K 132)

Friday Evening Service for Reform or Conservative Rituals; composed for יג.
one voice or solo and unison with accompaniment. New York: Bloch publishing

Co., 1933. [2]. עמ' 24.

לחלק מן השירים, תרגום אנגלי של המלות מתחת לתוים, נוסף על תעתיק העברית. הספר

נרפס שנית בשנת 1949, ללא שינויים. (S 5921, K 167)

יד. ספר שירת ישראל, לבית, בית הספר ובית התפלה לכל ימות השנה, מאת אברהם צבי אידלזון 1882-1938. העורך המוסיקלי: ברוך יוסף כהן. מהדורה שלישית מושלמת ומתוקנת. סינסינטי, אוהייאו: ספרי יהדות [1951].

בשער האנגלי ספר שירת ישראל: The Jewish Song Book for Synagogue, School and Home, Covering the Complete Jewish Religious Year... A legacy dedicated to his people by Avraham Zvi Idelsohn 1882-1938. Musical Editor: Baruch Joseph (K 182). עמ' 548, xi. Cohon. Cincinnati, Ohio: Publications for Judaism [1951]

II

א. שירי ציון

- מחברת א: 1. ["הידעו דמעו"ת"] "על קבר הרצל" (ר' יהודה הלוי); 2. "לבי במזרח" (ר' יהודה הלוי); 3. "ידידי, השכחת?" (ר' יהודה הלוי); 4. "גאולה" (ר' יהודה הלוי); 5. "רחל מבכה על בניה" (א' שפירא); 6. "מתי מדבר האחרונים" (ח"נ ביאליק); 7. "נס ציונה" (ש' טשרניחובסקי); 8. "משירי הבריונים" (יעקב כהן); 9. "עתידות" (יעקב כהן); 10. "הכניסיני" (ח"נ ביאליק); 11. "נטף נטפה הדמעה" (ח"נ ביאליק). עמ' 23-24: מלות השירים.

מחברת ב: 1. "נס ציונה"; 2. "משמר הירדן" (אימבער); 3. "כנערינו ובזקננו [!] נלך" (גארדאן); 4. "שיר המעלות בצרתה" (ק"כ); 5. "שיר המעלות אשא עיניי" (קכ"א); 6. "שיר המעלות בשוב ד' את שיבת ציון" (תהלים קכ"ו); 7. "על נהרות בבל" (תהלים קל"ז). עמ' 24: "תקון טעויות".

שתי החוברות הן על טהרת השפה העברית, אך התוים — משמאל לימין. ה"מכשית" הנזכרת בשער חוברת א היא פסנתר.

לפיוט "הידעו הדמעות" של יהודה הלוי רשם אידלסון את הכותרת "על קבר הרצל". הלחן נטול יומרה. זהו לחן פשוט הכתוב בצורת "ליד" א-ב ומתחלק ליחידות בנות ארבע תיבות כל אחת. גם הפרלוד והפוסטלוד האינסטרומנטליים הם בני ארבע תיבות כל אחד (לפוסטלוד מצורפת קדנצה של שלושה תצלילים — אקורדים — המסתיימים באקורד עם טרצה פיקרדית). מנעדו של הלחן אינו עולה על נונה ומשקלו $\frac{3}{4}$ ללא שינוי; והליווי לפסנתר (או לעוגב) ערוך גושי תצלילים שעיקרם הריתמי הוא רבעים ואך מיעוטם, ובייחוד ביד שמאל, תנועה של שמיניות, חצאים וחצאים מנוקדים. אולם עיון במהלך הלחן, בליווי לפסנתר (וכן במרקם של העיבוד למקהלה) מגלה כי ביצירה קטנה זאת אידלסון חתר למזג את המלוס המודאלי היהודי עם ההרמוניה האירופית הקלסית או הרומנטית המוקדמת. בתיבות 11-12 התו לה במול מגלה כי הלחן אינו בסול מינור גרידא, אלא במודוס החזני "ישתבח". אידלסון בוחר ללוות את המהלך החזני לה במול-סול במהלך הרמוני של V-I במי במול מזויר, מהלך אופייני להרמוניה של ראשית הרומנטיקה האירופית. אכן מודאליות יהודית והרמוניה אירופית ממוזגות כאן כמוצאה ב"אני מאמין" האסתטי של אידלסון. המצוי במבואות ל-Synagogue Services (ראה להלן ז-ח). להיטותו של אידלסון להתבטא בשפה העברית ניכרת כאן בכותרות המבע של השיר, והן "רפה, כעצב" לפיסקה א ו"בהתעוררות" לפיסקה ב, וגם ברישום הטקסטים מתחת לתוים.

"לבי במזרח" ליהודה הלוי מביע את כיסופי המשורר לציון, "לראות עפרות דביר נחרב". הסולם — פה דיאז מינור, המשקל 6/8, המבע — "לאט ורך". הלחן מזכיר את מנגינת שיר תל חי ("בגליל בתל חי טרומפלדור נפל"). מנעד הלחן הקולי משתרע על פני נונה ממי דיאז ראשון עד פה דיאז שני. המיפסק (צזורה) בא בעקבות חרוזי הפיוט. מכאן הרחבות וצמצומים של המוטיבים המלודיים ושל הפסוקים המוסיקליים לטקסט הלשוני. אין בשיר זה לא פרלוד ולא פוסטלוד לפסנתר, אך המרקם של ליווי הפסנתר מגוון מאוד. המבנה א-ב-א של המוסיקה מודגש על ידי האינטרלוד הדו-תיבתי (תיבות 21-22) של הפסנתר. שיר זה מצטיין במרקמו המעובד והמשוכלל מבחינה מלודית, הרמונית וסטרוקטורלית, והוא אחד המשובחים במחברת זו.

"מתי מדבר האחרונים" לביאליק (מס' 6), הוא השיר הארוך ביותר בקובץ זה (154 תיבות), יש בו סימני חזרה רבים, והוא מחולק לפיסקאות ברורות. נראה שהשיר של ביאליק הרשים את אידלסון עמוקות. "חזק" הוא הוראת הקומפוזיטור לארבע תיבות המבוא של הפסנתר ו"הליכה בחזקה" — עם ראשית הלחן הקולי. המרקם ההרמוני נועז ומצויות בו מודולציות לפיסקאות השונות. הלחן הקולי נרחב ביותר ומשתרע כמעט על פני שתי אוקטבות (סי במול באוקטבה הקטנה עד לה בקר באוקטבה השנייה). ייתכן שהקומפוזיטור,

חדור תוכן השיר ורוחו, הועיד את ביצועו לזמר מסוים שיבצע את השיר כיאות על מלותיו וצליליו המעוררים.

תכונות אופייניות של השירים במחברת א: כל השירים הם בסולמות מינוריים עם נוסחאות מודאליות יהודיות. המינור ההרמוני הוא השולט, אך במעבר לפיסקה ב (במבנה א-ב) או לפיסקאות אחרות במבנים מורכבים יותר, כגון "מתי מדבר האחרונים", אידלסון עובר לסולם מז'ורי, תכופות אף תוך הרחבת מנעד הלחן הקולי ויתר עירנות במקצב הליווי של הפסנתר.

אידלסון דואג לציין את אופי המבצע של השיר כולו ושל פיסקותיו השונות במקרים שחל שינוי במבצע בתוך השיר. כותרות המבצע מופיעות תדיר בעברית ומעידות על טעם מעורן של הקומפוזיטור. דבר זה בולט יפה כאשר משוים את המרקם המוסיקלי של אידלסון עם הטקסט של השירים. אידלסון מקפיד לגלם בצליליו כל פרט של הפיוט, תוכנו המילולי, משקלו ומקצבו. חתירתו של אידלסון לסימביוזה של המוסיקה והטקסט הלשוני בולטת בכל אחד משירי מחברת א, וברוב המקרים התוצאה היא אחדות אורגנית.

ב. שירי תפלה לש"צ ומקהלה

אין בחוברת זו כל תוכן עניינים. רשימת הקטעים: "לכה דודי" [I]; "לכה דודי" [II]; "השכיבנו"; "מגן אבות"; "אדון עולם"; קדושה לשחרית (פותח במלים "קדוש קדוש"); "יהי רצון" [I] (לברכת החודש); "יהי רצון" [II] (לברכת החודש) "ממקומו" (המתצית השנייה של הקדושה למוסף); "ישמחו"; "הללויה" (תהלים קיג, מתוך ההלל); "לא לנו" (תהלים קטו, מתוך ההלל); "מה אשיב" (תהלים קטז: 11-19); תפלת גשם (הפיוט "זכור אב"); טל (הפיוט "טל תן לרצות ארצך").

כותרות הקטעים בעברית והטקסט שמתחת לתוים בתעתיק לועזי אשכנזי. הקטעים מיועדים לבית הכנסת האורתודוקסי, ואין בהם ליווי אינסטרומנטלי.

הקובץ פותח ב"לכה דודי", הפיוט האהוב והפופולרי ביותר של תפילת קבלת שבת, פרי עטו של שלמה אלקבץ.

הפזמון — שמונה תיבות — מושר תחילה בפי החזן בלוויית שני בסיס סולו ומיד אחריו חוזר בשניוים קלים בפי המקהלה המעורבת בת ארבעה קולות. הקטע כתוב בסול מז'ור; מצוי בו עושר מודולטיבי עם תפניות מודאליות מעניינות. הן מופיעות תכופות ברציטטיבים לחזן, כיון שהוא עשוי לבצען ביתר קלות ולקיים את אופיין היהודי-הליטורגי. כך ברציטטיב הראשון (עמ' 1), החרוז הראשון בבית השני "לקראת שבת לכו ונלכה" פותח ברה מז'ור, אך מיד, במלים "מקור הברכה", מופיעה הספטימה הקטנה, המיקסולידיית. עוד מעט והנה: רה מינור הרמוני, סול מז'ור, רה, וחתימה בסול מז'ור (ראה דוגמת תוים מס' 1).

Recit. *rit.*

Likrassschaboss lechu wanelchoh, ki hi me.kor ha bro.choh merosch mi.ko.dem neasuchoh, asof — ma . a.ssch
bu.ma.cha.scho . woh — to . chi . loh. Lo.choh do.di lik.russ ka . loh po.ne.schaboss ne.kab . loh.

דוגמא 1. הרציטטיב הראשון של "לכה דודי" מתוך "שירי תפלה"

הבית השלישי, "מקדש מלך", כתוב למקהלה. המרקם הומופוני, כעין מרקם של כוראל בארבעה קולות עם צירופי אקורדים מעניינים ולפעמים אף מפתיעים. הרציטיבי לבית הרביעי, "התנערי", מצטיין בתנופה ריתמית ומלודית וציריות של המלים "קרבה אל נפשי".

הבית החמישי, "התעוררי", כתוב למקהלה בת שמונה קולות. כל אחד מארבע הקבוצות של המקהלה מתחלק לשניים: סופרן II-I, אלט II-I, וכו'. המבנה – בלתי סימטרי. הקטע פותח בפיסקה בת שש תיבות ובה הקריאה "התעוררי, התעוררי!" מושמעת ברקמה של חיקוי הנותנת למאזין את ההרגשה של הכרזה ולה הדים רבים. ההכרזה במשקל 4/4 פותחת בקפיצת אוקטבה הדרה ונשמעת כעין תרועת חצוצרה; ההדים להכרזה חותרים אל הספטאקורד הדומיננטי על לה. לאחר פיסקת התרועה וההדים מופיעה פסקה שנייה, נרחבת יותר, על המלים "כי בא אורך קומי אורי", במשקל 3/4. פסקה זאת, בניגוד לקודמתה, היא מלודית מאוד ובעלת רקמה הומופונייה. שרים אותה תחילה הקולות העליונים (סופרן II-I, אלט II-I) ואחר כך הקולות התחתונים (טנור II-I ובס II-I) אוקטבה אחת נמוך יותר (ראה דוגמת תוים מס' 2). לבסוף, על המלים "עורי עורי שיר דברי" שוב חוזרות תרועות במשקל 4/4, אולם הן תרועות במינור.

Recit.

Lik rass scha boss P' chu w'nc P'choh ki hi m' kor hab ro choh me ro-eh ni
ke dem n' ssu choh ssaf ma a'ssch b' machascho woh t'chi loh l' cho

Coro.

דוגמא 2. הבית החמישי של "לכה דודי" מתוך "שירי תפלה"

הבית הששי, "לא תבושי ולא תכלמי", הוא פיסקה כוראלית פשוטה ומבוססת על תהליכי סקוונצה איטיים. תחילתה בניסיון לתאר בצלילים כעין בישנות והיסוס, וסופה נועז יותר ומודולטיבי כדי לתאר את המלים "ונבנתה עיר על תלה". בתוים אין אינדיקציה ברורה שהפזמון "לכה דודי" חוזר אחרי בית זה, אולם התו האחרון בפיסקה הוא קדמה לפזמון החוזר.

הבית התשיעי והאחרון, "בואי בשלום עטרת בעלה", כתוב לסולנים: סופרן, אלט, שני טנורים ושני בסים, המתחלקים לשתי קבוצות: קולות נשים לעומת קולות גברים. המוסיקה נודדת בין רה מז'ור לסי מינור המקביל ונוצר חיקוי בין רקמת שתי הקבוצות. הפיוט מסתיים בפזמון הפותח את הבית, היינו ב"לכה דודי".

בסיכום, המוסיקה של פיוט זה היא רבת ממדים. מבחינת המבנה מרוכות בה הפיסקאות. פעמים שמחצית הלחן משתרעת על פני בית שלם, ופעמים מצומצמת היא לשורה אחת מתוך ארבע שורות הבית. המוסיקה למקהלה מצטיינת ביתר תנופה ואילו העקומה המלודית של הרציטיבים מצטיינת במודאליותה.

ג. ספרי השירים

אידלסון פרסם ספרי שירים אחדים שחדרו למוסדות החינוך, לבתי מורים למוסיקה, לבתי קומפוזיטורים וחוקרי מוסיקה יהודית. לספרים אלה היה תפקיד מעשי לספק חומר שירים

עבריים כששירונים מודפסים כמעט לא היו. ספרי השירים האלה יש בהם גם שירים של מלחינים אחרים. התווים כתובים מימין לשמאל, והספרים הם על טהרת העברית. מבחינת הרקמה המוסיקלית יש בספרים אלה מכל הסוגים: מנגינות מסורתיות מודאליות, נעימות חסידיות ומוסיקה בהרמוניה מז'ור-מינור אירופית. אידלסון מתגלה בספרי השירים כמעבד זריז, בעל כושר כתיבה רב-קולית ואבחנה לשונית נאה. בזכות ספרי השירים של אידלסון הופצו בעם, בישראל ואף בארצות הגולה, שירים מסורתיים ומנגינות מסורתיות רבות.

ג2. ספר השירים

הספר מחולק לארבע מחלקות. מחלקה ראשונה: מחיי ילדים (שירים 1-13); מחלקה שנייה: שירי שעשועים (14-40); מחלקה שלישית: שירי הטבע (41-63); מחלקה רביעית: שירי עם (64-92); הוספה (93-100).

גישתו הדידקטית של אידלסון מתבטאת לא רק בחלוקת השירים כי אם גם בהערה שלו בסוף "לוח השירים" (עמ' xii): "מפני סבות טכניות לא יכולתי להשגיח על סדר השירים שצריכים היו לבוא בהדרגה מן הקל אל הכבד, 'שירי הגן' לחוד ו'שירי בית-הספר' לחוד. לכן אסמן פה את השירים הנועדים לגן הילדים..."

מלות השירים הן של משוררים שונים (כגון שלמה אבן גבירול, יהודי הלוי, נ"ה אימבר, יעקב כהן, ביאליק, טשרניחובסקי), ותשעה מהם הם מספר תהלים. חלק מהשירים מתורגמים. מלות של שיר אחד — "שיר ערב", מס' 98, נכתבו בידי אידלסון (ברשימה: א. צב"י).

מרבית השירים בקובץ זה הם לקול יחיד. לחני עשרים ותשעה מתוך מאה השירים הם פרי עטו של אידלסון (הוא "בן-יהודה" ב"לוח השירים"), והשאר משל קומפוזיטורים אחרים, רובם יהודים (כגון מינקובסקי, לבנדובסקי, צונזר), או נעימות עם (יהודיות ו"נכריות"). יש בהן גם נעימות חסידיות, נעימות מזרחיות, ספרדיות, רוסיות, פולניות ועוד. ממלחינים אירופיים: "שיר חיל קטן" (מס' 21) של שומן, "המנגן" (56) של שוברט, "הדרור" (46) ו"נגינת החרף" (57) של מנדלסון.

כמה מן השירים נתחבבו מאוד בישראל והפכו פופולריים. ביניהם "שבת המלכה" (ביאליק-מינקובסקי; מס' 77) ו"קבר רחל" (שפירא-אידלסון; מס' 72), שניהם כתובים לשני קולות, ותהלים קנ (לבנדובסקי; מס' 92) הכתוב למקהלה מעורבת.

ג4. ספר השירים; קבץ ראשון

חלק הארי של ספר זה זהה לקודמים לו (ג-3). "לוח השירים" כולל רק את השירים שבמהדורות הקודמות. בסוף הספר נוסף קונטרס של ששה-עשר עמודים (113-128) ובו השירים 101-112: 101. "תינוק רוצה להיות גדול"; 102. "שכבי נומי" (נעימה מקבלה); 103. "חנכיה קטנה" (קיפניס-נעימה מקבלה); 104. "הענב" (קיפניס-אידלסון); 105. "עגבניה" (קיפניס-אידלסון); 106. "הצפרים והלכדן"; 107. "שיר ערב" (לשני קולות, קיפניס-נעימה זרה); 108. "משאת נפשי" (לשני קולות, מ.צ. מנה-נעימה סלכית); 109. "עברו בשערים" (חזרת הפסוק האחרון — 2 קולות, ישעיה-אידלסון); 110. "אלו ואלו מודים"; (לארבעה קולות, נעימה חסידית, ההרמוניה מאת אידלסון); 111. "מה נאוו"

(לארבעה קולות, ישעיה נ"ב-שומן); 112. "לקראת אביב" (לארבעה קולות, טשרניחובסקי-מנדלסון). אידלסון רושם את שמו בחלק זה "א. צבי (בן יהודה)".

6ג. ספר השירים: קבץ חדש

הקובץ מחולק לשניים. בחלק הראשון 111 שיר, בשני מדורים: א. שירי ילדים (1-36); ב. שירי עם (37-111). מלות השירים הן מן התנ"ך או משל יהודה אחריו, עמנואל הרומי, ישראל נג'ארה, יצחק לוריא ומשוררים מאוחרים כטשרניחובסקי, ביאליק, פיכמן, כהן ושירים מספר של לוי קיפניס ואף של אידלסון עצמו. המנגינות רובן "נעימות מקבלות", נעימות מזרחיות, עממיות, חסידיות, אשכנזיות, סלבויות, מזרחיות תימניות, כבליות ומספר ניכר של מנגינותיו של אידלסון; מיעוטן — פרי עטם של קומפוזיטורים, כגון לבנדובסקי, קרצ'בסקי, שנידר, או "מיסודו של מנדלסון", "מיסודו של ויס". גם כאן רוב השירים הם לקול יחיד, אך יש גם שירים לשני קולות, כגון "אתה אחד" (מס' 89) ולשלושה קולות, כגון "שואלת את" (יעקב כהן-אידלסון, מס' 65).

השיר "נחמו נחמו", מס' 38 בקובץ, מבוסס על נעימות עממיות, ביניהן "שאו ציונה נס ודגל" וקטע מתוך "התקוה". השיר עובד למקהלה בידי ה' סמייטין ויצא לאור במהדורת סטנסיל בארצות הברית (תאריך ומו"ל בלתי ידועים). השיר מצוי באוסף יעקב מיכאל למוסיקה יהודית שבכית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, וסימנו JMA 1423.

בחלק השני שני מדורים: א. שירים למחולות (1-21); ב. שירי מקהלה (22-50). השירים למקהלה של ארבעה קולות מעורבים, מהם שירים מקוריים מאת הקומפוזיטורים הנדל, היידן, מנדלסון, לטקסטים מתורגמים בידי יעקב כהן, טשרניחובסקי, או פרקי תנ"ך שהמלים הותאמו למוסיקה בעיקר בידי אידלסון; שירים מספר שנכתבו למקהלה בידי אידלסון או שירים, כגון "הבה נגילה" (עמ' 164), "עורה ישראל" (עמ' 161) שהוא עיבד למקהלה ("עפ"י נעימה עממית, ההרמוניה מאת א. צבי. תרע"ט").

ד. צלילי הארץ

הקובץ נחלק לשני מדורים: א. שירי אהבה (1-22); ב. שירי עם (23-44), והוא דומה במהותו לספרי השירים (ג). ארבעה-עשר הם פרי עטו של אידלסון (א. צבי). עיקר חשיבותו של קובץ זה הוא הריכוז של נעימות תימניות (מס' 24-33) ונעימות כבליות (23, 36-41). רוב השירים הם לקול יחיד. אחדים, פרי עטו של אידלסון, כתובים לשני קולות ("ואת" — טשרניחובסקי, מס' 5; "שיר משחק החיפוש" — אידלסון, מס' 19; "על פני חלפה יונה" — יעקב כהן, מס' 20; "ידידי השכחת" — יהודה הלוי, מס' 21), לשניים ושלושה קולות ("הכניסיני תחת כנפך" — ביאליק, מס' 15) או לארבעה קולות ("שירת הבודד" — יעקב כהן, מס' 22). התווים כתובים מימין לשמאל. כמה מן השירים הפכו פופולריים, כגון "אין עוד מלבדו" (מס' 40) או "לפלח הרמון" (מס' 31).

ה. צלילי אביב

תוכן: 1. "הגידי לי שמך" (יעקב כהן); 2. "למרים" (טשרניחובסקי); 3. "זכרני" (טשרניחובסקי); 4. "צד צדתני" (א. צבי); 5. "יפי הארץ" (א. צבי); 6. "קריאה לשלום" (א. צבי); 7. "שיר הנצחון ליפתח" (א. צבי).

קובץ זה קרוב ביותר לקובץ הראשון ("שירי ציון"). ארבעת השירים האחרונים הם מתוך החזיון הנגיני "יפתח", הכתוב גם הוא לקול ולפסנתר. בקובץ זה, שמו של אידלסון ניתן בכינויו: א. צבי. ציוני המפעם ניתנים בעברית ובאיטלקית, ואילו הטקסט שמתחת לתווים ניתן באותיות לטיניות להיגוי הספרדי אך לפי הכתיב הגרמני, הכל משמאל לימין.

הלחן של "הגידי לי שמך" כמו מרחף. הוא כתוב במשקל 3/4 ובסולם מי מינור. הלחן מופיע לאחר הקדמה של שלוש תיבות בפסנתר והוא בנוי משתי פסקאות בנות שש-עשרה תיבות כל אחת. הפיסקה הראשונה (תיבות 4-19) כתובה כולה במי מינור וזאת למרות החזרות הבולטות על התו סול, ואף היא נחלקת לשני חלקים שונים. החלק הראשון (תיבות 4-11) פותח כתבנית מלודית בת ארבע תיבות ותכנית זאת חוזרת מיד בסקוונצה של טרצה למעלה. החלק השני (תיבות 12-19) פותח בהרחבת התכנית המלודית האמורה ומסיים כתבנית קדנציאלית בסולם המוצא. הפיסקה השנייה (תיבות 20-34) היא בעלת אופי מודולטורי. חלקה הראשון (תיבות 20-27) נודד מן הסולם המקביל (סול מז'ור) אל הדומיננטה של הדומיננטה: בהגיע ההרמוניה לאקורד זה (פה דיאז מז'ור) מגיעה גם המלודיה לשיאה (פה דיאז באוקטובה השנייה). החלק השני של הפיסקה השנייה (תיבות 28-34) מחזיר אותנו אל סולם המוצא כמצופה. הערך הקצבי חצי (d), המופיע תכופות בסוף מוטיב דר-תיכתי, מסייע ליצירת רוח של שלווה בשיר, אך פוגע בשטף המלים וגורע ממנו. אף על פי כן חותם של אחדות טבוע בשיר זה וחינו רב.

בשיר השני "למרים" הקומפוזיטור יוצר, בצמידות לטקסט הלשוני, "ליד" במבנה א-ב-א. בדומה לשיר הקודם כן גם שיר זה הוא במי מינור ובמשקל 3/4. לשיר, שהוא כולו בעל אופי של דקלום בלויית פסנתר, מבוא אינסטרומנטלי כן שמונה תיבות ושלוש חטיבות. חטיבה א: פריודה סימטרית בת שמונה תיבות המורכבת ממשפט פותח (ארבע תיבות) ומשפט סוגר (ארבע תיבות). פריודה זאת חוזרת כולה פעם שנייה. חטיבה ב: פריודה אסימטרית בת שש תיבות ובה המשקל מתחלף: 4/4 (שתי תיבות), 3/4 (שתי תיבות), 4/4 (תיבה אחת), 3/4 (תיבה אחת). חטיבה ג: פריודה סימטרית בת שמונה תיבות אשר בה המשפט הסוגר הוא סקוונצה של המשפט הפותח. גם פריודה זאת חוזרת פעם שנייה. לאחר חטיבה ג חוזרת חטיבה ב וחותרת את השיר.

"זכריני", השיר השלישי בקובץ צלילי אביב והאחרון לפני סדרת השירים מתוך "יפתח", הוא שיר אהבה רב חן בסולם לה מינור, במשקל 3/4 ובמפעם אנדנטה. מוטיב קריאה של

א. צבי A. Zevi

בהליכה Andante.

Sich-ri - - ni. Sich-ri-ni ha-scha-char et pa - tach la - sche-mesch et he-chal ha -

3.

דוגמא 3. שורה ראשונה של "זכריני" מתוך "צלילי אביב"

המלה "זכריני!" פותח וחותם את השיר ויחד עם הליווי שלו (פאסאז' מהיר של סקסטולות בפסנתר) הוא משמש אבן בניין במבנה הלחן (ראה דוגמת תוים מס' 3). אידלסון משתמש הרבה בסקוונצות כדי ליצור אחידות בשיר. הליווי לשיר הקצר הזה הוא המפותח ביותר שאידלסון כתב בקובץ.

1. יפתח

זוהי בלי ספק היצירה המוסיקלית רחבת הממדים והיומרנית ביותר של אידלסון. הפרטיטורה (לקולות ופסנתר) של 107 עמודים, הליברטו שאף הוא פרי עטו של אידלסון, ההוצאה לאור בידי המחבר עצמו הם יותר מרמז שהמחבר התכוון לבצע את היצירה על הבמה ואולי אף לתזמר את היצירה לשם הגשמת מטרה זו.

החזיון "יפתח" ודאי ראוי לבחינה מפורטת יותר ממה שאפשר לעשות במסגרת הנוכחית.² יפתח הגלעדי הוא בלי ספק אחד הגיבורים האהובים והנערצים בגיבורי התנ"ך. אין פלא, אפוא, שגיבור זה עורר את אידלסון לחבר "חזיון נגיני". הליברטו של אידלסון הוא עדות נוספת לחושו הלשוני המצויין של המחבר ולבקיאותו. "יפתח" מעיד גם על כוח דמיונו הדרמטי העז של המחבר.

האריה של אלישמע (מס' 9, עמ' 31-37) היא דוגמא טובה לכך. חלקה הראשון מופיע תחת הכותרת "צוד צתני" בקובץ "צלילי אביב". המוסיקה מציינת את הגיבור הנסער שניצוד בקסמיה של "היפה בכנות". תוי ה־drone המופיעים בראשית השיר בפסנתר משמשים רקע הולם ללחן הקולי בעל האופי המזרחי. הזמר פותח בקריאה "הוי" על התורה (הקווינטה של סולם הקטע) ואחרי הקריאה בא הטקסט הרוגש המושחל ככיכול על צליל הקווינטה. כפי שהדבר נעשה בלחנים מזרחיים רבים, הצליל דו, הקוורטה של הסולם, המופיע שוב ושוב בנקודות הפסק, מגביר את התחושה של אוסילציה צלילית מתוך לחן מזרחי. לחנים מסוג זה מצויים בכרך ג של "אוצר נגינות ישראל" והם שאובים מן הרפרטואר של יהודי פרס ובוכרה. הלחן של אידלסון, כמו הלחנים האלה, בנוי על מוטיבים מלודיים במנעד מצומצם כשעיקר המתחם (טסיטורה) משתרע על פני קוורטה או קווינטה גם כאשר הלחן נישא אל-על, אל מרומי הסולם (ראה למשל תיבות 27-28 בשיר). הליווי ללחן סומך הרבה על צלילים או אקורדים ארוכים וטרצות מקבילות. אכן כב"אני מאמין" האידלסוני (ראה להלן, ז-ח), הלחן מודאלי בעיקרו אך ההרמוניה אירופית עם מהלכי טרצות וסקסטות המדגישות את השייכות הטונלית לסול מינור.

פיסקת המקהלה המשולשת מס' 19, עמ' 69-70 (ראה דוגמת תוים מס' 4) היא דוגמא נוספת לתצורה דרמטית-מוסיקלית, והוא הדין לגבי הופעתו האחרונה של יפתח (מס' 32, עמ' 106-107) המביע את אמונתו העזה שאלהים לקח את נפש בתו אליו, "אל הדום כבודו", וכן אישורו של רעיון זה בפי המקהלה בפיסקה החותמת את היצירה בפיאנו פיאניסימו ובהאטה.

כל אלה וכן פרקי מוסיקה רבים ב"יפתח" משמשים עדות מובהקת לכוח חשיבתו של

2 ראה מאמרה של יהודית כהן, "יפתח", חזיון נגיני מאת א.צ. אידלסון, תצליל 15 (1975): 127-131.

אידלסון, לתכנונו ההגייתי של יצירת אמנות רבת-תנופה ורחבת-ממדים ששורשיה נעוצים בתנ"ך.

The musical score consists of three systems of vocal parts and piano accompaniment. The first system includes Chorus III (Soprano I & II and Alto) and Chorus I, II (Tenor and Bass). The second system includes Chorus I, II (Tenor) and Chorus III (Soprano and Alto). The third system includes Chorus III (Soprano and Alto) and Chorus I, II (Tenor). The lyrics are in Hebrew and Yiddish.

Chor III :
Sopran I II
Alt.
he dad, jif. he dad!

Chor I, II :
Ten.
Bass
we al ja. do so. lal o. je. heb

Chor III :
Sopr.
Alt.
had. rat gib. bor.

Chor I, II :
Ten.
Bass
be er. ga. man ez uil ho. de.

Chor III :
Sopr.
Alt.
u. be zhr nis. ga. hon as na. an. do. hu

Chor I, II
hu ma. gon jib. je hu la. nu

דוגמא 4. אפיוודה של מקהלה משולשת מתוך "פתח"

SYNAGOGUE SERVICE FOR FRIDAY EVENING IN E^b MAJOR; ז-ח
SYNAGOGUE SERVICE FOR FRIDAY EVENING IN F MAJOR

בשתי היצירות הטקסטים העיקריים זהים, אולם התוספות הטקסטואליות שונות. ביצירה הראשונה נוספו: "ואהבת" (עמ' 27), Hymn: In His Unfathomed Ways (עמ' 36), תהלים קטז (עמ' 38) וכן Hymn: Sweet Hymns ("אנעים זמירות", עמ' 51). ביצירה השנייה נוספו: תהלים כג (עמ' 28) וכן Hymn: Light and Joy (עמ' 40). המוסיקה בשתי היצירות שונה. היצירה במי במול מזוור בנויה רובה ככולה על הלחן הליטאי לשיר השירים ומספר קטעים מבוססים על השטייגר "מגן אבות". היצירה בפה מזוור

מבוססת על השטייגר "ה' מלך" אולם יש בה קטעים מבוססים על השטייגר "מגן אבות" וקטעים אחרים אשר בהם מובלעים דגמים מוסיקליים מתוך קריאת שיר השירים הליטאית. בתחילת החוברות של שתי יצירות אלה, וכן בתחילת החוברת הבאה (ט) יש מבוא של אידלסון אשר בו הוא מפרט את עיקרי מחשבותיו על המוסיקה לתפילה בבית הכנסת המודרני, מעין "אני מאמין". יש בו שבעה עיקרים:

1. מוסיקת בית הכנסת צריכה להיות יהודית למען הבעת תפילה יהודית.
2. כדי שהמוסיקה תהיה יהודית, עליה להיות אמתית הן בחומר והן בדרכי הקומפוזיציה, דהיינו עליה להיות מיוסדת על מוטיבים המהווים את אוצר החומר שממנו נבנו כל השירים האמתיים של עם ישראל כמודע או שלא כמודע. חובה להשתמש במוטיבים אלה תוך נאמנות למודוסים שהם אבני יסוד של השיר היהודי.
3. כדי שמוסיקת בית הכנסת תתקבל ותהיה לרצון ליהודים בני זמננו, מלבד אופייה המיוחד, היא צריכה להיות מבוססת על הרמוניה אירופית.
4. כל תפילה שלמה צריכה להיות מיקשה אחת שבה מודוס מסורתי אחד שולט בכל התפילה כולה. פרקי התפילה צריכים להיות באותו סולם או במקבילים הקרובים לו, כדי למנוע ערכוביה של מזמורים כודדים ורספונסים. נושא המופיע בראשית התפילה יקוים כמשך כל התפילה ותקוים איריה הולמת את עבודת הקודש.
5. מוסיקה דתית צריכה להיות נעימה וקולחת.
6. כדי להבטיח שהימים המיוחדים של השנה הדתית ישאו כל אחד את האופי המיוחד לו, צריך שיפיקו פרקי מוסיקה מיוחדים התואמים את הימים המיוחדים, כגון "ברכת החודש"; שכן רק באמצעות המוסיקה אפשר לעורר ולדרבן את שמירת ייחודם של הימים ואילו בלעדיה יזכרו אותם רק באורח מכני ואף יזלזלו בהם.
7. יש לחוש באורח אינסטינקטיבי וגם לשמור במודע שהמוסיקה של בית הכנסת היא מוסיקה של פולחן ולא הופעה לשמה. הקול צריך שיהא קול התפילה של הקהל המתפלל ולא של סולנים. לכן המוסיקה המופקת כפי מקהלה צריכה להיות ערוכה באופן שקהל מאזינים יוכל לעקוב אחריה בקלות עד כי, במובן מה, יהפכו להיות משתתפים. המוסיקה של עבודת הקודש המודרנית צריכה לתת הזדמנות לזמרה של קהל המתפללים, כך שקול בית הכנסת יהיה אכן קולו של עם ישראל.

עד כאן דעתו של אידלסון. ה"אני מאמין" שבמבוא מדבר בעד עצמו. רק לאור בחינה מדוקדקת של כל המוסיקה של אידלסון ניתן להעריך אל נכון את מידת הזיקה והזהות של יצירתו המוסיקלית עם עקרונותיו האסתטיים.

SYNAGOGUE SERVICE FOR SABBATH MORNING ט.

רשימת הקטעים: Organ Prelude; "מה טבו"; "ברכו"; "שמע"; "מי כמכה"; "צור ישראל"; "ברוך אתה" (ברכת אבות וגבורות, לפי הנוסח הרפורמי, וכלי חתימת הברכה השנייה); קדושה (פסוקי הקדושה בעברית, המלים המקשרות באנגלית); "לדור ודור"; Organ Interlude for; "Our God" ("אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו", באנגלית).

Silent Devotion (תפילה שבלב, במקום "אלהי נצור"); "May the Words" (נוסח אנגלי של "יהיו לרצון אמרי פי"); "שאו שערים" (להוצאת ספר תורה); "שמע" (להוצאת ספר תורה); "לך ה'" (להוצאת ספר תורה); Prayer for Announcement of New Moon (להוצאת ספר תורה); "הודו על ארץ" (להכנסת ספר תורה); "עץ חיים" (להכנסת ספר תורה, לבריטון או אלט); "עץ חיים" (להכנסת ספר תורה, לסופרן או לטנור); "יגדל" (גירסה אנגלית מקוצרת); Psalm 113 (תהלים קיג, ראשית ההלל, באנגלית, לשבת ראש חודש או לחגים); "ואנחנו" (מתוך "עלינו לשבח"); "On that Day" ("ביום ההוא", סוף "עלינו לשבח"); Organ Music for Kaddish (מוסיקה מלנכולית לליווי קדיש יתום); Sabbath's Balm (שיר לשבת באנגלית, מלים לאירמה כהן); Organ Postlude (קטע נגינה לעוגב, לליווי המתפללים בצאתם מבית הכנסת).

יצירה זאת יש לה חשיבות מיוחדת. היא נכתבה בשביל בית הכנסת הרפורמי Congregation Sinai בשיקגו, שהוא אחד מבתי הכנסת הרפורמיים החשובים ואף הקיצוניים בארצות הברית. מלבד הפרלוד, אינטרלוד ופוסטלוד לעוגב, מכילה היצירה עשרים וארבעה פרקי תפילה לשחרית של שבת ליחיד, מקהלה ועוגב. חלק מהקטעים שאול, למשל "יגדל" (של ליאוני) או "עץ חיים" (לחן עממי). הטקסט כולו כתעתיק אנגלי או באנגלית.

היצירה פותחת בפרלוד במי במול מזור, עשרים ושש תיבות, המבוססות על הלחן הפותח את "מה טבו". לחן זה שאול כנראה מן הלחן המסורתי של ה"אקדמות" לחג השבועות, והוא חוזר מספר פעמים בתוך היצירה.

הקטע הראשון "מה טבו" כתוב למקהלה. זהו קטע מתון (Moderato) במי במול מזור לארבעה קולות מעורבים עם פיסקה אמצעית (con anima) בלהט, לסופרן יחיד. פרט למודולציות אחדות לסולמות הקרובים, סולם מי במול הוא הקובע בכל הקטע.

הקריאה לתפילה, "ברכו את ה' המברך" היא הכרזה חגיגית של סולן בריטון הממלא כאן את תפקיד החזן. ההכרזה, בסולם סי במול מזור, מבוססת על המשפט הפותח של הלחן מתוך "אקדמות" הנזכר לעיל. המקהלה עונה לקריאת הסולן במלים "ברוך ה' המברך לעולם ועד" ושרה אותן בעיבוד הומופוני לארבעה קולות של המשפט הסוגר את לחן ה"אקדמות".

פרקי תפילה אחדים כתובים למקהלה, אחדים — לקול בריטון, טנור או סופרן עם ליווי. לעתים אפשר לשיר אחד הפרקים באופן שונה מן הכתוב. כך למשל, בפרק "אלהינו" הטקסט באנגלית ("Our God") כתוב כדו מינור, "לסופרן או טנור סולו" עם הערת לוואי: "לבריטון כפה מינור"; דהיינו כדי להתאים את הקטע לבריטון יש לשיר אותו בטונספוזיציה של קווינטה מתחת לסולם הכתוב בתוים.

אופייני למוסיקה זו של בית הכנסת הוא האינטרלוד לעוגב למען תפילה שבלב (עמ' 33, "For Silent Devotion"; ראה דוגמת תוים מס' 5) ותוכנו — תשע תיבות כדו מינור. בטעות תפקיד הבס בעוגב כתוב במפתח פה וצריך להיות במפתח סול. הפרלוד חותם בתצליל סול מזור — דומיננטה לפרק המקהלה "May the Words" הבא מיד אחריו, שהוא כדו מינור, כמצופה, אך מסתיים גם הוא בתצליל דו מזור.

Slowly
Sw.
pp
Sw.
c.h.

attacca

דוגמא 5. אינטרלוד לעוגב מתוך *Synagogue Service for Sabbath Morning*

הסקונדה המוגדלת לה במול-סי בקר תוך אוסילציה של המי בקר והמי במול, וכן לה בקר ולה במול, אך ההתמדה בסי בקר, הטון המוביל, ומוטיבים מודאליים המופיעים בפרק "May the Words" משוים לו את אופיו התפילתי. הפרק "שאו שערים" כתוב אף הוא למקהלה, אך בעברית. התעתיק — באותיות לטיניות. כך גם פרקים אחרים בתפילת שחרית זו עוברים ומתחלפים מאנגלית לעברית וחוזר חלילה. התפילה מסתיימת בפוסטלוד לעוגב וכמצופה — במי במול מזור.

THE HARVEST FESTIVAL .*

טקס חג האסיף, מיועד לבתי הספר הרפורמיים. הקדמה על החג ומשמעותו, וכן הסברים על השירים השונים (כנראה משל אירמה כהן).
טקס עשרה חלקים (sections):

I. The Procession of Harvest-Bearers; II. The Song of Degrees; III. The Service;
IV. The Pilgrim March; V. The Garland Dance; VI. Singing the Flowers to Sleep; VII. The Birds, the Bees, and the Butterflies Say Farewell to the Fading Flowers; VIII. The Song of Autumn Planting; IX. The Water Festival; X. The Conclusion of the Service

כל חלק מכיל שירים וקטעי קריאה. קטעי הקריאה לקוחים מן הסידור וכן יש תרגומים של פרקי תהלים וטקסטים מקשרים מאת אירמה כהן.
קטעי המוסיקה הם: Succoth Tune (שיר לכת לכניסת החוגגים, לכלי מקלדת — עוגב או פסנתר); "ברוך" (תשובת הקהל לקריאה לתפילה); "שמע" (כולל גם את הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"); The Pilgrim March (שיר לכת לקולות בלויית כלי מקלדת); "Hallelujah" (פסוקים ראשונים של ההלל, שירת מענה בין נערים ונערות לפי הלחן הספרדי של "לך אלי תשוקתי"); The Garland Dance (שני חלקים: The Garland

Song — שיר להבאת זרי הפרחים וכן Dance — ריקוד חסידי); Singing the Flowers to Sleep (שיר לסולן ומקהלה, המתאר את תנומת הפרחים לקראת בוא הסתיו); The Birds, the Bees, and the Butterflies Say Farewell to the Fading Flowers (הציפורים, הדבורים והפרפרים, העוזבים את המקום לקראת בוא הסתיו, נפרדים בשירה מן הפרחים הקמלים); The Song of Autumn Planting (שירת הנערים הזורעים בסתיו); The Rain Song (קטעים לזכר שמחת בית השואבה ותפילת הגשם); "They that Trust in the Lord" (תרגום אנגלי של מזמור קכ"ה, לשירה אחרי דרשת הרב, לפי הלחן המזרח-אירופי הידוע של "יה רבון"); "Vaachnu" (מתוך "עלינו לשבח", בשירת מענה בין נערים ונערות).

השירים "They that Trust in the Lord" וכן "The Garland Song" הם שירים מס' 166 ומס' 167 בתוך Jewish Song Book (מס' יב להלן).

יא. JEWISH SONG BOOK (1928)

הספר נחלק לשלושה מדורים ראשיים: שבת (שירים מס' 1-62), שלוש רגלים (63-100) והימים הנוראים (101-155). מבחר של שירים בשביל תלמידי בית ספר נרשם בתוך Index of Hymns and Songs בעמ' [7].

אידלסון כותב בהקדמה שאחת הסיבות העיקריות להופעת ספר זה היא השאיפה לתת לבית הכנסת המודרני סדר תפילה מושר אשר ישרת הן את החוזנים והן את הקהל עצמו: לחנים יהודיים מקוריים מעובדים כך שאפשר לשיר אותם בקול אחד. דגש רב הושם על הפשטות ועל נוחיות השירה, ומנעד הלחנים נשמר בקפדנות בתוך תחום האפשרות של שירת קהל וקול הסולנים הממוצע.

ליווי לעוגב או לפסנתר ניתן לכל הקטעים, וזאת כיון שהאוזן המודרנית דורשת רקע הרמוני לכל שיר. חלק מהקטעים מותאמים לטקסט האנגלי של הסידור הרפורמי המודרני בארצות הברית.

אידלסון גם מציין כי "תפילות אלה ערוכות לפי הסדר והתוכן של ה-Union Prayer Book (ספר התפילות הרפורמי). אבל נוספו להן [תפילות] מתוך הסידור האורתודוכסי, כך שכל המוסיקה ההכרחית לבית הכנסת הקונסרבטיבי ניתנת כאן".

על מקורות החומר המוסיקלי כותב אידלסון כי חלקו שאוב ממנגינות מסורתיות ללא שינוי, חלק אחר מבוסס על מודוסים מסורתיים או על קטעי תפילה עתיקים וחלק אחר הוא יצירות חדשות שבהן משולבים מוטיבים מסורתיים. בתוך הקובץ נכללות יצירות של מלחינים יהודיים חשובים מן העבר, כגון זולצר וויינטראוב, אולם רוב היצירות שונו כדי להתאימן למטרות הקובץ.

יב. JEWISH SONG BOOK (1929)

החלוקה למדורים היא כמו בספר הקודם, בתוספת נספחים. השירים זהים, אך בכמה מהם יש שינויים ותוספות. במיוחד חשובים בו הקטעים אשר נוספו בנספח, כגון "כל נדרי" למלים בעברית (!) ופיוטים, כגון "יעלה". הקובץ הזה מגלה חזרה לדפוסי טקסט ומוסיקה

מסורתיים. בסוף הספר, עמ' [280-285], נדפס (באנגלית) נוסח תפילה רפורמי לשחרית של ימות החול, במטרה שישמש את התלמידים בבתי הספר הרפורמיים.
 יצירותיו של אידלסון שנכללו בקובץ זה ובקודמו (יא) מופיעות כדוגמאות בספרו: The Ceremonies of Judaism, אשר מהדורתו הראשונה יצאה לאור בסניסיני בשנת 1929. ראה S2506, K120, וראה גם מס' 70 ברשימת חיבוריו בכרך זה.

יג. FRIDAY EVENING SERVICE

הקטעים שבחוברת: "יום זה לישראל — Light and joy" (מתוך זמירות לשבת; הועבר לכאן ומשמש כמבוא לתפילה, או במקום "לכה דודי"; אידלסון רשם תרגום אנגלי מתחת לטקסט העברי, כדי לאפשר לאלה הרוצים בכך לשיר את הפיוט בלשון האנגלית); "לכה דודי" (הפזמון החוזר וכן הבתים השני, הרביעי והאחרון בשיר); "ברכו" I; "ברכו" II; "שמע" I; "שמע" II; "מי כמכה" I; "מי כמכה" II; "השכיבנו"; "ושמרו" I; "ושמרו" II; "ברוך אתה" (התחלת ברכת "מעין שבע"); "אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו"; "מגן אבות" (לפי סדר התפילה, גם אצל הרפורמים, היה צריך להופיע לפני הקטע הקודם); "For Silent Devotion" (בסדר התפילה הרפורמי, קטע נגינה לתפילה שכלב כתחליף או כליווי לתפילה "אלהי נצור לשוני מרע"); "יהיו לרצון — May the Words" (סוף התפילה "אלהי נצור"; בבית הכנסת הרפורמי יש ששרים פסוק זה באנגלית, ולכן גם התרגום); "אמר רבי אלעזר"; "We Bow the Head — ואנחנו כורעים — On that day" (הגירסה הרפורמית של "עלינו לשבח" ראשיתה וסופה באנגלית, והמלים "ואנחנו כורעים..."; בעברית); "ואנחנו כורעים" II; "On that Day" II; "אנעים זמירות — Sweet Hymns" (מבחר חרוזים מתוך הפיוט בצירוף תרגום אנגלי חופשי); "לך אל תשוקתי" (מבחר מתוך הפיוט של אברהם אבן עזרא).

המוסיקה של סדר תפילה זה נטולת יוהרה, ודומה שהעיקר בה הוא יעדה המעשי — לשמש את קהל המתפללים בבית הכנסת. בזמרת אוניסון, המסתייעת בליווי העוגב. הקו המלודי של הלחן הקולי מופיע בעוגב כמעט בהתמדה. הטקסט כולו מופיע בתעתיק לטיני. מנעד הלחן הקולי הנועד לקהל המתפללים משתרע אמנם על פני דואודצימה (לה באוקטבה הקטנה עד מי באוקטבה השנייה), אך המתחם (טסיטורה) ככל הקטעים מצומצם למדי ותכופות אינו מגיע אף לכדי אוקטבה. הקולות המצויים בקהל המתפללים — בריטון ומצוסופרן — מסוגלים לשיר את הלחנים ללא מאמץ יתר.

הסולמות המינוריים בולטים בכל הקטעים, אם כי פה ושם, כגון "שמע" II, מופיע בו גם מז'ור (רה מז'ור), וקיימים גם תפניות מודאליות ומוטיבים מודאליים. אין סולם או מודוס אחד בכל הקטעים (ראה לעיל ז-ח, "האני מאמין" האסתטי של אידלסון), וכך בעוד הקטע הפותח "יום זה לישראל" הוא ברה מינור (הרמוני), וכך הוא גם מסתיים, הרי הקטע האחרון, "לך אלי", הוא במי מינור (הרמוני) ומסתיים בטרצה פיקרדית בתצליל מי מז'ור. "שמע" I הוא בפה מינור הרמוני; מי בקר אמנם אינו מופיע בלחן הקולי של כל ה"שמע" I, אך הוא מופיע שלוש פעמים (בתיבות 1, 2, 5) בליווי הפסנתר בפייסקה א, ופעם נוספת בתיבה הלפני-אחרונה בפייסקה ב (בתיבה 11). בשתי התיבות הראשונות תצלילי הטוניקה

והדומיננטה נעים מעל לתו הדרושה (פדל) של צליל הטוניקה (פה). הפיסקה הראשונה חותמת בתצליל הטוניקה — פה מינור.

בפיסקה השנייה (תיבות 7-12), הפותחת בתצליל מי כמול מזור, מעניינים במיוחד הפיתולים סול בקר, סול כמול, סול כמול היורד לצליל פה, סול כמול, סול בקר; כן ראוייה לשימת לב התיבה הלפניאחרונה; מי כמול, מי בקר, ולבסוף מי כמול שתיבה האחרונה החותמת את הפיסקה כולה בתצליל לה כמול מזור (ראה דוגמת תוים מס' 6). פיסקה זו מאלפת ומאפיינת את רקמתו המוסיקלית וטכניקת הכתיבה של אידלסון. בולטת כאן הנטייה למודאליות בלחן הקולי, ולעומתו — הליווי של ההרמוניה האירופית בפסנתר.

The image shows a musical score for a Hebrew prayer. The top staff is a vocal line in G major, with lyrics: "Bo-ruch shēm ke-vod mal-chu-so le-ō-lom-vo-ed." The bottom two staves are a piano accompaniment. The score includes a "rit." (ritardando) marking above the vocal line and below the piano accompaniment. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 4/4.

דוגמא 6. סוף "שמע" I מתוך Friday Evening Service

יד. ספר שירת ישראל

ספר זה, אשר יצא לאור אחרי מות אידלסון, הוא מהדורה מורחבת של הספרים מס' יא-יב. במהדורה זו נוספו שירים רבים וכן מפתח לשירים. התפילות בעברית מרובות מאלו שבמהדורה הקודמת ובהרבה מקומות ניתנות שתי אפשרויות לשירה, אחת מסומנת O.R. (= Orthodox Ritual, לפי הסידור האורתודוכסי) והשנייה R.R. (= Reform Ritual, לפי הסידור הרפורמי). רשימת התוכן בעברית ובאנגלית, וכך גם הכותרות לשירים. השירים אינם ממוספרים. הספר נחלק לחמישה-עשר מדורים ראשיים: שבת — 65 שירים; חנוכה — 3; פורים — 6; שלש רגלים — 85; ראש השנה — 52; יום כפור — 92; שירים לכל השנה — 12; שירי שבת — 22; שירים לזמנים שונים — 20; שירים נוספים ליחיד — 9; לנשואין — 6; הזכרת נשמות — 3; טעמי תנ"ך — 12; ברכות לקריאת תנ"ך — 4; קדוש, הברלה, ברכת המזון וברכות לחנכה וכו' — 11.

העיבודים לפסנתר נערכו מחדש בידי ברוך יוסף כהן. לספר הקדמה מאת אירמה כהן. השיר "שימני כחותם על לבך" (שיר חתונה, עמ' 454-457), למלים מתוך שיר השירים ח: 6-7, לקול ופסנתר, יצא לאור ע"י אידלסון בשנת 1924 (Cincinnati, Ohio: Zimmerman Print) כשיר נפרד (S 7449, K 99). גירסת 1924 כתובה לקול גבוה (סופרן או טנור) למלים באנגלית. בגירסה המאוחרת השיר כתוב לקול נמוך (אלט או בריטון) למלים באנגלית ובעברית, עם מספר שינויים בליווי לפסנתר. השיר זכה להצלחה רבה בארצות הברית וחזנים רבים כללו אותו בטקסי נישואין.

בארכיון אידלסון שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי מצויות שלוש יצירות פרי עטו של אידלסון.

Brotherhood (1 Song of Brotherhood, למלים של אירמה כהן. השיר נרפס בתוך Brotherhood Monthly כרך III, מס' 6 (פברואר 1929), עמ' [7]. לפי מילותיו והמוסיקה שלו, השיר הזה נועד להיות הימנון של איגודי הגברים של בתי הכנסת בארצות הברית. המוסיקה כתובה במשקל 4/4 בסולם מי במול מז'ור ובמקצבים של שיר לכת. בתוך הלחן אידלסון משלב מוטיבים מתוך טעמי המקרא של שיר השירים בנוסח ליטא (כמו בתוך Synagogue Service for Friday Evening, מס' ז-ח לעיל). (Mus. 8[18], K 133).

(2) תפקידים לרביעיית מיתרים ליצירה בשם Chassidic Moods הבנויה על נעימות חסידיות. התפקידים כתובים כל אחד על 4 עמודי פוליו, כתיבת יד (כנראה לא של אידלסון עצמו). על התפקידים יש סימני ביצוע בעיפרון, כגון הוראות לקשתות וכן תיקונים לתוים. ליצירה ארבעה פרקים: I: Meditation; II: דבקות; III: השתכחות הנפש; IV: Rondo. לא קיימת פרטיטורה לתפקידים אלה. (Mus. 6[17b]).

(3) תפקידים לרביעיית מיתרים ליצירה בשם "לכבוד שבת Sabbath Eve" הבנויה על מוטיבים חסידיים וקטעי תפילה. התפקידים כתובים כל אחד על עמודי פוליו בכתב יד של מעתיק מקצועי. הכותרת העברית כתובה בידי אידלסון וכן מצויה חתימתו בראש כל תפקיד. על התפקידים יש סימני ביצוע בעיפרון, בפרט ציוני דינמיקה וכן תיקונים לתוים. ליצירה שלושה פרקים: I: Lento; II: Reception of Sabbath; III: Quasi recitativo. לא קיימת פרטיטורה לתפקידים אלה. (Mus. 6[17c]).

ולסיום עלינו להתייחס לעובדה המוזרה שאידלסון, המוסיקאי המחונן, בעל אוזן דקה ומוח מבריק, לא קלט ולא ספג לתוכו את אמצעי הביטוי המוסיקליים המודרניים, כפי שבאו לידי ביטוי ביצירותיהם של המלחינים הדגולים בני זמנו, כגון מאהלר (1868-1911), דבוס (1862-1918), ריכרד שטראוס (1864-1949), שנברג (1874-1951), ברטוק (1881-1945), סטרווינסקי (1882-1971) ודריוס מיו (1892-1984).

הטעם המתקבל על הדעת הוא שאידלסון כאילו שייך היה ל"פלנטה" מוסיקלית אחרת, לעולם מוסיקה אחר. כאחד מנושאי דגלה המובהקים של המורשת המוסיקלית הליטורגית היהודית הוא משתלב בשרשרת מחוללי הרפורמה של זמרת בית הכנסת, כגון זולצר (1804-1890), נאומבורג (1815-1880), לבנדובסקי (1821-1894), בירנבאום (1855-1922), מינקובסקי (1859-1924), אלמן (1877-1947) ואחרים. פעולתו המעשית, עיסוקו המעשי בתורת חזן ומורה, ואף שוחט, חיזקו את הקשר של אידלסון למוסיקת החזנות על שמרנותה האופיינית לה, שהפריעה לו לקלוט ולספוג את השפעת המוסיקה המודרנית של זמנו. לאור מציאות חייו, היקף פעילותו, והארצות שבהן פעל, לאור הישגי מחקרו שאיפשר לו לחדור לעמקי נשמתם של לחני העם לעדותיו ולמוסיקה הליטורגית היהודית המשכילה, אפשר להעריך את יצירתו המוסיקלית של אידלסון כערכה.

יובל

קובץ מחקרים של המרכז לחקר המוסיקה היהודית

כרך ה

ספר אברהם צבי אידלסון

נערך בידי

ישראל אדלר, בתיה באיאר ואליהו שליפר

בשיתוף עם לאה שלם

ירושלים תשמ"ו

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית